

Дуткевич Тетяна

кандидат психологічних наук, професор,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

tetvik77@gmail.com

Тимофієва Віолетта,

здобувачка вищої освіти,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

psp1b20.tymofiieva@kpnpu.edu.ua

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВІ ВЛАСТИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ ЯК ЧИННИКИ ЇХНЬОЇ КОНФЛІКТНОСТІ

***Анотація.** У статті висвітлено результати емпіричного дослідження емоційно-вольових властивостей особистості у підлітків з різним рівнем конфліктності. Встановлено, що підліткова конфліктність пов'язана з самоконтролем прямо пропорційною, а з комунікативною імпульсивністю – обернено пропорційною залежністю. Найбільш задоволені відносинами в класі учні із середнім рівнем конфліктності. Середній рівень задоволеності виявлено у найменш конфліктних підлітків, найнижчий рівень задоволеності спостерігається в учнів із високою конфліктністю. Отримані результати є основою розроблення профілактичних заходів з нормалізації емоційно-вольових станів підлітків в інтересах послаблення негативних проявів їхньої конфліктності (жорстокості, насильства, булінгу тощо).*

***Ключові слова:** емоційно-вольові властивості, особистість, підліток, конфліктність.*

***Annotation.** The article highlights the empirical study results of emotional and volitional personality traits at teenagers with different levels of conflict. It was established that adolescent conflict is directly proportional to self-control, and inversely proportional to communicative impulsiveness. Pupils with an average level of conflict are the most satisfied with their relations with classmates. The average level of satisfaction is found in the least conflicted teenagers, the lowest level of satisfaction is observed at pupils with high conflict. The obtained results are the basis for the preventive events to normalize the adolescents' emotional and volitional states in aim to reduce their conflict negative manifestations (e.i. cruelty, violence, bullying, etc.).*

***Key words:** emotional and volitional traits, personality, teenager, conflict.*

Вступ. Воєнний стан в Україні, впровадження цифрових технологій спричинили загострення підліткових конфліктів, які несуть за собою безліч негативних наслідків (поширення насильства, зниження академічної успішності, погіршення психофізичного стану, суїцидальні наміри тощо). Серед 10 ключових компетентностей учнів, визначених у Концепції нової української школи містяться соціальна та громадянська компетентності, до яких належать усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття» [2].

Тим часом підліткові конфлікти – це всього лише частка конфліктів, сучасного суспільства, що загострює потребу у пошуках ефективних шляхів їх попередження.

Метою статті є висвітлення результатів емпіричного дослідження емоційно-вольових властивостей особистості у підлітків з різним рівнем конфліктності.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема підліткових конфліктів знайшла висвітлення у низці праць: О. Камінська [1], У.Б. Михайлишин [3], К.М. Пасько, Т.В. Малайчук [4], Т.В. Павленко [5], Л.С. Пілецька, Т.В. Карамушка [6], А. Сорока, О. Гмирь [7], Н.М. Токарева [8] та ін. Підліткові конфлікти розглядаються на фоні бурхливих і глибоких змін в особистості підлітка, його прагнення до самостійності, індивідуалізації, виявлення свого «Я» в єдності із загостреною потребою у соціальних контактах, спілкуванні – насамперед – із ровесниками. Суперечливо розгортаються також і взаємовідносини підлітка із дорослими.

Ламання старих психологічних структур, характерне для цього віку, призводить до справжнього вибуху непокори, зухвальства та важковихованості (так званої кризи 13 років), яка виявляється в зовнішній конфліктності й складає деструктивну складову кризи.

Аналіз підліткових конфліктів у контексті вікової кризи призводить дослідників до висновку про важливі соціалізувальні функції конфліктів. Витоком кризи є диференціація підлітками двох світів – старого і нового, розрізнення реальної і ідеальної форм поведінки. Дитині відкривається нова, ідеальна форма дорослої поведінки, і вона діє у ще не зміненій реальній ситуації за логікою нових схем поведінки – вже, як їй здається, дорослої. Ця суперечність і провокує складну невмотивовану поведінку підлітків, а конфлікт розглядається як необхідна умова розвитку в період кризи, що полягає у відстоюванні підлітком своєї нової позиції, нового світобачення й оцінки свого «Я». За допомогою конфлікту підліток намагається побудувати нову систему відносин, що відповідає його ідеалам.

Таким чином, конфлікти підлітків – це не просто негативні явища в їхньому житті, це особливі, значущі ситуації спілкування, які виконують соціалізувальну функцію на етапі вікової кризи.

Об'єктивною основою конфліктів у групах підлітків є суперечності процесу соціалізації, пов'язані як з психологічними особливостями віку, так і зі специфікою життєдіяльності підлітка. Віддзеркалюючи суперечності процесу

соціалізації у міжособистісних відносинах, конфлікти є одним із засобів самоутвердження особи, формування її активної позиції у взаємодії з навколишнім світом і можуть бути визначені як конфлікти становлення, самоутвердження [8]. Однак, педагогів і батьків турбують негативні сторони підліткових конфліктів, що полягають у проявах жорстокості, агресивності, можуть призводити до насильства, булінгу, різних форм девіантності та делінквентності. Неоднозначний вплив конфліктів на розвиток особистості підлітка ставить перед практичним психологом, педагогами, батьками завдання управління підлітковими конфліктами, їх спрямування у конструктивне русло, що мало б позитивний вплив на становлення особистості підлітка. Відтак важливим є дослідження впливу емоційно-вольових чинників на конфліктність підлітків, адже через вплив на емоційно-вольову сферу особистості підлітка можна було б успішніше управляти їхньою конфліктністю.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи актуальність проблеми підліткових конфліктів, було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 54 учня дев'ятих класів закладу загальної середньої освіти. Використано психодіагностичні методики: для визначення схильності підлітків до конфліктів – тест «Уникнення конфлікту» (М.І. Пірен); для вивчення емоційно-вольових властивостей – методики визначення рівня задоволеності відносинами у класі (<https://studfile.net/preview/5319156/page:22/>); довільного самоконтролю (Г.С.Нікіфоров, В.К. Васильєв, С.Ф. Фірсова); вимірювання комунікативної імпульсивності (В.А.Лосенков).

За допомогою тесту «Уникнення конфлікту» було виокремлено три групи досліджуваних учнів, а саме: з вираженою тенденцією (24 %), з середньо вираженою (61%); з низько вираженою (15%) тенденцією до конфліктності. Як бачимо, майже чверть учнів має високу схильність до конфліктів. Більше половини учнів мають середню схильність до конфліктів, а це також завдає клопоту вчителям.

Співвіднесення рівня конфліктності досліджуваних з діагностованими рівнями їхніх емоційно-вольових властивостей (самоконтролю, комунікативної

імпульсивності, задоволеності відносинами у класі) показало наступне.

В учнів з високою конфліктністю рівень самоконтролю знаходиться в межах 24-36 балів з можливих 72 балів. В учнів із середньою конфліктністю самоконтроль перебуває в межах від 42 до 56 балів. В учнів з низькою конфліктністю рівень самоконтролю є найвищим – від 60 до 70 балів.

В учнів з високою конфліктністю виявлено комунікативну імпульсивність від 60 до 78 балів з можливих 80. В учнів із середньою конфліктністю – 34-56 балів, з низькою конфліктністю – від 24 до 34 балів.

Отримані дані свідчать, що взаємозв'язок конфліктності із самоконтролем носить характер обернено пропорційної залежності, а конфліктність з комунікативною імпульсивністю пов'язана прямо пропорційною залежністю.

Задоволеність відносинами в класі знаходиться в досить складній залежності із рівнем конфліктності підлітків. Найбільш задоволені відносинами в класі учні із середнім рівнем конфліктності. Середній рівень задоволеності виявлено у найменш конфліктних підлітків, що, можливо пов'язано із наявністю у них прихованих конфліктів з ровесниками або з педагогами. Найнижчий рівень задоволеності відносинами в класі спостерігається в учнів із високою конфліктністю.

Таким чином, учні розрізняються між собою як за рівнем конфліктності, так і за рівнями самоконтролю, комунікативної імпульсивності, задоволеності відносинами у класі. Простежується певна логіка взаємозв'язку цих якостей, що дало змогу схарактеризувати емоційно-вольові властивості підлітків з різними рівнями конфліктності.

Для підлітків з високою конфліктністю притаманна висока комунікативна імпульсивність, що виражається у нестриманості, певній агресивності, вибуховості, високій силі реакцій на все, що відбувається навколо них. Ці підлітки дуже емоційно реагують на зауваження вчителя, або вимоги з боку одноліток. Рівень їх успішності невисокий, вони роблять багато помилок у навчальних завданнях, але не прагнуть їх виправляти, вважаючи що до них вчитель ставиться несправедливо, вимагає чогось дуже складного. Це свідчить

також про зниження у них самоконтролю. Їх психічний стан неврівноважений, вони отримують негативні емоції від спілкування з вчителями та товаришами і потребують особливо виражених впливів педагогів, додаткової виховної роботи з виправлення недоліків поведінки.

У підлітків із середньою конфліктністю виявляється врівноваженість психіки, вони зацікавлено і позитивно ставляться до подій свого шкільного життя, правильно реагують на зауваження з боку вчителів, під їх впливом намагаються виправити помилки та поводитись відповідно до вимог. Їх більше всього в класі. Разом з тим вони можуть сперечатись, доводити свою правоту, коли вважають ставлення до себе несправедливим. Емоційність суперечок з їх участю знаходиться все одно під їх контролем, не спостерігається емоційних зривів, що буває із найбільш конфліктними учнями. Коли педагог спокійно їх вислуховує та пояснює свої вимоги, що спочатку викликали їх незгоду, то вони заспокоюються і виконують завдання належним чином. Успішність цих учнів середнього та високого рівнів.

Учні з низькою конфліктністю мають високі показники самоконтролю, що дозволяє підліткам навіть з відносно високою комунікативною імпульсивністю (наприклад 34 бали – так як і в деяких учнів із середньою конфліктністю) поводитись безконфліктно, завжди спокійно і виважено сприймати зауваження вчителя, ретельно ставитись до виконання навчальних завдань. Однак, цих підлітків відзначає певна байдужість до справ класу і школи, що віддзеркалює середній рівень задоволеності відносинами у класі. Якщо в них і виникає незадоволення, то вони не переходять до конфліктів, а переживають все “в собі”, що веде до виникнення внутрішніх конфліктів, а тому ці учні з низькою виразністю емоційних реакцій хоча і не завдають великого клопоту вчителям і батькам, але повинні постійно бути у полі їхньої уваги.

Висновки. Отже, підліткові конфлікти відіграють важливу соціалізувальну роль у розвитку особистості. Попередженню та профілактиці підлягають, передовсім, негативні прояви підліткових конфліктів (жорстокість, агресивність, ворожість, прояви булінг та інших різновидів насильства).

Зниження високої підліткової конфліктності можливе шляхом впливу на емоційно-вольову сферу учнів, який передбачає розвиток самоконтролю, зниження імпульсивності, підвищення задоволеності взаєминами у класі, що, у свою чергу сприятиме виробленню культури поведінки у конфлікті.

Список використаних джерел

1. Камінська О. Особистісні детермінанти конфліктності в підлітковому віці. Збірник наукових праць РДГУ: Психологія: реальність і перспективи. Випуск 14, 2020. С. 84-89.

2. Концепція нової української школи. URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf> (дата звернення: 29.02.2024).

3. Михайлишин У.Б. Вплив самооцінки на конфліктну поведінку підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*. 2021. Вип. 3. С. 86-92.

4. Пасько К. М., Малайчук Т. В. Проблема підліткової кризи. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: *мат-ли V наук.-практ.конф. Суми*, 2019. С. 218-219.

5. Павленко Т.В. Визначення особистісних чинників розвитку комунікативних властивостей підлітків. *Psychological Journal: Scientific Review of H. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine*. № 1 (11) , 2018. С.126-137. URL: <http://ua.appsyjournal.com/> (дата звернення: 29.02.2024).

6. Пілецька Л.С., Карамушка Т.В. Копінг-поведінка як важливий особистісний ресурс подолання підліткових криз. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: збірник наукових праць*. 2018. №3 (47). С. 218-224.

7. Сорока А., Гмирь О. Психологічні особливості мотивації, стилів конфліктної поведінки та ціннісної сфери в підлітків та їх батьків. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. Вип. 2021. № 16(61). С. 99-109.

8. Токарева Н. Психологічний контент конфліктної поведінки підлітків.

Проблеми сучасної психології. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2019. Вип. 45. С. 381-404.